

„РІКИ ТЕЧУТЬ МОЛОКОМ, А НА ДЕРЕВАХ РОСТЕ КОВБАСА” АБО ЯК АГІТУВАЛИ УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ ПЕРЕСЕЛЯТИСЬ У СТЕПОВІ РЕГІОНИ УРСР 1951 Р.

Анотація. Стаття присвячена агітаційно-пропагандистській діяльності радянської влади на Західній Бойківщині в 1951 році з метою переконати місцевих мешканців переселитися в південні і східні області України. Оскільки виїхати повинні були всі українці, то поширення радянської ідеології серед жителів регіону водночас мало підготувати людей до майбутнього життя в колгоспах Півдня та Сходу УРСР. Переселення стало наслідком угоди про обмін ділянками державних територій від 15 лютого 1951 року, підписаної між Польською Республікою та Радянським Союзом. Власне тоді, понад 32 тисячі українців кинуто в степові регіони УРСР. Однак до цього взимку – навесні 1951 року советські агітатори багато розповідали місцевим про так званий „радянський рай” – край, який тече молоком і медом, де землю роздають задарма усім охочим, а на парканах висить ковбаса і сало, хліб щодня намазують маслом. Для кращого „просвічення” простого народу пропагандисти зганяли людей у клуби та читальні, де проводили лекції та показували фільми про багате життя під радянською владою. Згодом серед мешканців села обирали делегатів, які виїжджали на місця майбутнього переселення: нехай побачать цей „більшовицький рай”, напишуть про нього у листах чи розкажуть, коли повернуться, а тоді люди будуть вирішувати, що робити далі. Делегаціям показували електрифіковані будинки, товстих вгодованих корів на зелених пасовищах, безкраї поля та багато їжі. Молодь, яка перша виїхала на нове місце проживання, отримала завдання побудувати житло для майбутніх хвиль переселенців. Значна частина прибулої молоді на власні очі бачила всі реалії повоєнної відбудови в умовах комунізму на тих землях і в різний спосіб попереджала про це своїх рідних, закликаючи не кидати рідної землі. Загалом мешканці Західної Бойківщини не довіряли агітаторам і відмовлялися від можливості жити на радянських чорноземах. Тож радянська влада вдалася до примусового виселення українського населення вищеназваного регіону.

Ключові слова: Україна, Західна Бойківщина, переселення, агітація, агітатори, Радянський Союз

„Ось і поїдете, мовляв, туди, де землі багато, а робочих рук мало...”¹

Упродовж 1944–1951 рр. комуністична влада Радянського Союзу та Польської Республіки проводили масштабні депортаційні кампанії, що в офіційній риториці отримали назву міждержавного обміну населенням. Потреба в цьому нібито виникла після врегулювання політичного кордону між обома державами по завершенні Другої світової війни. Але, насправді, за цим стояли імперіалістичні й шовіністичні наміри комуністичної верхівки Радянського Союзу, які та намагалася поширити на уряди своїх держав-сателітів. Спершу подібні переселення були умовно добровільними, а у другій половині 1945 р. набули організованого примусового характеру. Конкретно, на прикладі цього дослідження маємо намір проілюструвати інформаційно-пропагандистську кампанію радянського режиму, з допомогою якої ставилось за мету спершу заохотити, а згодом змусити українців Західної Бойківщини² перебратись на „родючі” й „багаті на хліб” землі степової частини Української РСР перед масовим виселенням 1951 р. Проте в ці райдужні картини життя на радянських чорноземах мешканці Західної Бойківщини особливо не йняли віри, і навіть більше: не сприймали, бо в післявоєнні часи часто приймали голодуючих, котрі приходили до них за шматком хліба якраз з тих „родючих” земель СРСР.

Означена проблематика уже потрапляла раніше у фокус дослідницької уваги, однак вперше саме у такому формулюванні. Окремі її аспекти містяться у працях Наталі Кляшторної³, Тетяни Пронь⁴, Олексія Юристовського⁵, Івана Ніточко⁶, Дарії Петrenchко⁷, Романа Каба-

¹ Г. Воротнюк, *Примусово переселені вимагають пільг та соціальних гарантій*, „Голос України”, 25 VI 2003, <http://www.golos.com.ua/article/243334> (доступ: 15 IX 2022).

² Перед 1939 р. Західна Бойківщина охоплювала територію Ліського, Турківського та Добромільського повітів Львівського воєводства Польщі. Нині це частина Ліського та Бещадського повітів Підкарпатського воєводства Республіки Польща.

³ Н. Кляшторна, *Акція – 51. Останні свідки*, ред. передм. О. Юристовського; післям. Д. Петrenchко, Вінниця 2006.

⁴ Т. Пронь, *Радянсько-польський обмін ділянками територій 1951 р. у переказах бойків степу України*, с. 264–273, <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71094/21-Pron.pdf?sequence=1> (доступ: 11 VI 2023).

⁵ О. Юристовський, *З історії депортації населення Українських Бескидів*, [в:] Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 14–22.

⁶ І. Ніточко, *Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року: науково-довідкове видання*, Одеса 2011.

⁷ Д. Петrenchко, *Втрачені українські села. Чорна, Брошнів-Осада* 2010.

чія⁸ та ін. Значну вартість для нашого дослідження становить книга Н. Кляшторної⁹, де вміщено об’ємний переселенський наратив, певна частина якого відображає окреслену вище проблематику.

Потрібно відзначати, що в цьому дослідженні йдеться про терени Західної Бойківщини, населення яких було примусово виселене у 1951 р. в південні та східні регіони України. Цей відверто злочинний вчинок став наслідком договору про обмін ділянками державних територій від 15 лютого 1951 р., підписаного між СРСР та Польщею. В його основу був покладений принцип обміну територіями „кілометр на кілометр”. Відповідно до умов договору СРСР віддавав Польщі 480 км² території Дрогобицької області: Нижньоустріцький район (м. Нижні Устріки і 27 сільських рад), 3 сільські ради Стрілківського району (Бистрянська, Липецька, Михновецька) і 4 сільські ради Хирівського району (Коростенківська, Ліскуватенська, Нановська, Стебницька)¹⁰. Понад 32 000 бойків-українців із цих теренів, про яких ані слова не було сказано у підписаній угоді, було кинуте в посушливі степи Півдня та Сходу України. Вказані вище терени Західної Бойківщини, з яких відбувалось виселення, на момент підписання домовленостей уже й раніше становили адміністративно-політичну частину Української РСР. Вперше це сталося 1940 р. із приходом на західноукраїнські землі „перших советів”, а повторно – 1944 р. із їхнім поверненням, коли й було остаточно сформовано вищезазначені адміністративні одиниці¹¹.

Тому, говорячи про агітацію серед українського населення Західної Бойківщини, потрібно прийняти до уваги той факт, що чимало із побаченого та почутого про так званий „радянський рай” уже до того було знайоме нашим оповідачам. Зауважмо, що на теренах Нижньоустріцького району, про який тут, зокрема, йтиметься, впровадження колгоспної системи розпочалось ще 1947 р.¹²

Потрібно відзначити, що жоден із опитаних нами респондентів не підтвердив факту добровільності у масовому переселенні із теренів Західної Бойківщини 1951 р. Про об’єктивну відсутність можливості вибору

⁸ R. КАВАСЦИЙ, *Wygnani na stepy. Przesiedlenia ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944–1946*, Warszawa 2012.

⁹ Н. КЛЯШТОРНА, *Акція – 51...*, с. 39–49.

¹⁰ Т. ПРОНЬ, *Радянсько-польський обмін ділянками...*, с. 264.

¹¹ Д. ПЕТРЕЧКО, *Втрачені українські села...*, с. 365.

¹² *Ibidem*.

в справі переселення у вищевказаний період свідчать також праці сучасних дослідників цієї проблеми¹³. Відомо, що на території Польщі подібні масові переселенські рухи (ґрунтувались на роботі створених переселенських комісій¹⁴) українського населення із земель польсько-українського прикордоння, залишались умовно добровільними лише до початку вересня 1945 р., коли комуністична верхівка Польської Республіки за проханням верховної влади у Москві вдалася в цій справі до застосування регулярного війська¹⁵.

Що стосується переселення 1951 р., що проводилося владною верхівкою на теренах УРСР, то тут підготовчі заходи із його реалізації розпочалися уже щойно після підписання договору про обмін ділянками державних територій. Переселенню офіційно було надано статус добровільного, а місцеве населення підлягало пропагандистській „обробці”. За словами Мирослава Іванека, це була типова радянська показова акція, що проходила „для галочки”. Скеровані до окремих сіл радянські партійні й молодіжні активісти виконували інструкції надто формально, з великою долею недбалості, нерідко на „п’яну голову”¹⁶.

На початку березня 1951 р. в Устріках відбувся районний партійно-господарський актив з участю представників ЦК ВКП (б), ЦК КП (б)У, РНК СРСР і УРСР, дрогобицьких ОК КП (б)У і облвиконкому, на якому стояло питання підготовки і проведення здачі району Польщі згідно з Договором від 15 лютого 1951 р. Передача району полякам повинна була завершитись у вересні того ж року. На сільських зборах людям повідомляли адресу нового місця проживання, терміни і порядок переселення¹⁷.

---

¹³ Т. ПРОНЬ, *Предтеча історичної драми Західної Бойківщини*, [в:] *Остання злочинна акція: Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 60-річчя депортації українців із Західної Бойківщини у 1951 р.*, Львів 2011, с. 9.

¹⁴ І. ДУБЕЙ (ПРЕДКО), *Туга і біль за рідним краєм*, [в:] *Наш край Любачівщина*, ред. Ю. СУДИН, вип. 13, Львів 2019, с. 71.

¹⁵ R. KAWACZIJ, *Wygnani na stepy. Przesiedleni...*, s. 45.

¹⁶ M. IWANEK, *Sowiecko-polska wymiana terytorialna z 1951 roku i jej społeczne koszty. Przymusowe przesiedlenie Bojków z okolic Ustrzyk Dolnych*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. S. DUDRA et al., Słupsk–Zielona Góra 2012, t. 4, cz. 1, s. 141.

¹⁷ І. НІТОЧКО, *Остання депортація...*, с. 74.

Активізація агітаційно-пропагандистської кампанії радянських властей розпочалась фактично відразу після укладення договору від 15 лютого 1951 р. Її проводили за певним визначеним планом. На початковому етапі (зима – весна 1951 р.) на населення був спрямований шквал пропагандистських заходів. Людей силою зганяли у відведені приміщення для участі у зборах, прослуховування лекцій, перегляду фільмів про „райське життя” в СРСР¹⁸.

У доповідній записці сектора агітації і пропаганди ЦК КП(б)У вищим партійним інстанціям зазначено, що до травня 1951 р. прочитано 280 лекцій на тему: „Сталінська дружба народів”, „Великі будови комунізму”, „Марксизмленінізм про релігію і шляхи її подолання”, „Українські буржуазні націоналісти – наймані слуги американськоанглійських імперіалістів”, „Що дала радянська влада трудящим західних областей України”. Загалом подібні лекції прослухало близько 100 000 осіб¹⁹.

Фактично основна агітаційно-пропагандистська кампанія радянського режиму стосовно зміни місця проживання населенням колишньої Дрогобицької області припала якраз на зиму – весну 1951 р. Адже із червня (наприкінці травня відбулася ратифікація угоди про обмін ділянками територій законодавчими органами обох держав) до жовтня 1951 р. тривала активна фаза виселення, коли воно набрало масового характеру²⁰.

1. „Вербування” радянськими агітаторами до виїзду

Українці Бойківщини, переселені із території колишньої Дрогобицької області УРСР, добре зберегли у пам’яті перші спроби радянських активістів „розтиражувати” простори Півдня України з метою приваблення

---

¹⁸ І. Юристовський, О. Юристовський, с. Коростенко, [в:] *Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади: у 3 т., упоряд. Ю. Сливка, М. Литвин, О. Луцький*, Львів 2002, т. 3, с. 36; Н. Петрова, Т. Сидоренко, *Деякі аспекти адаптації депортованих бойків у степах Роздільнянщини*, „Записки історичного факультету” 2020, вип. 31, с. 50.

¹⁹ О. Юристовський, *З історії депортації...*, с. 16.

²⁰ Т. Пронь, *Міграційні та етнічні процеси на Півдні України за доби радянської державності (на матеріалах Миколаївської та Херсонської областей)*, дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – всесвітня історія, Миколаїв 2005, с. 285.

людського ресурсу. Марія Танчак, що народилася в с. Лип'я Стрілківського району, від матері дізналася про подібні намагання радянського активу „перетягти” на Південь її родину: „Мама розказувала, що приїжджали і казали, що то степи, що то дуже родючі землі, чорноземи дуже. Що там дуже добре жити”²¹.

Риторика радянських агітаторів на місцях була просякнута величальними мотивами відносно власної землі, усемоможливим її вихваланням на межі з фантастичними сюжетами. Для прикладу, часто мовилося про те, що на українській землі під радянською владою щедро роздають поля, молоко, на плотах висить ковбаса, солонина, уживають щоденно хліб із маслом, а люди їдять м'ясо не лише по святах²².

Однак такі райдужні картини життя на радянських чорноземах в описах агітаторів зчаста просто не сприймалися українцями Західної Бойківщини. Траплялись випадки, що у післявоєнні часи мешканці цього регіону приймали голодуючих, котрі приходили до них за шматком хліба якраз з тих „родючих” земель СРСР і тому побоювались й про своє майбутнє: „Коли після війни був голод в Україні, то до нас втікали, просили їсти, розказували як «добре» в степах жити. Наші люди не хотіли їхати, бо хто хоче лишати своє, та й боялися, що будуть з голоду пухнути”²³.

Важливим інструментом у інформаційно-агітаційній роботі радянських партійних органів влади були сільські збори. Саме там усі мешканці села й отримували офіційну інформацію, що на них чекає переселення й потрібно до нього готуватись. У с. Лип'я Стрілківського району: „приїжджали, як то кажуть, агітатори до читальні. Колись казали не клуб, а читальня. І там говорили, хто бажає, завербуйтеся, дайте, запишіться, поїдете на роботу і т. д.”²⁴ Так само організовували збори мешканців й у с. Чорна Нижньоустріцького району: „До нас після війни приходили люди голодні з Бессарабії. Ми знали, що тут [на сході. – О.К.] ніякого добра не буде. Прийшов Дьомін у парусових туфлях, костюмі й вийшов на трибуну. Та наші люди його засміяли, не повірили тому, що він обіцяв”²⁵.

²¹ Записано від Марії Танчак, 1942 р. н. Народилась у с. Лип'я Стрілківського району Дрогобицької області. Записано О. Коломийчуком 26 V 2022 р.

²² P. SMOLEŃSKI, *Syrop z piołunu. Wygnani w akcji „Wisła”*, Wołowiec 2017, s. 43.

²³ Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 40, 42–43.

²⁴ Записано від Михайла Лаврінка, 1932 р. н. Народився у с. Лип'я Турківського повіту Львівського воєводства. Записано О. Коломийчуком 26 V 2022 р.

²⁵ Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 48–49.

Подібним чином й мешканці вже згадуваного с. Лип'я байдуже ставилися до спроб радянського режиму переманити людей у степові регіони Радянської України. Михайло Лаврінок, уродженець цього населеного пункту, вияснює причини такої реакції місцевих мешканців:

В нас такого почті не було. Було в других селах, там де не було роботи, крім землі. Бо потім вже робили колгоспи. Землю забирали, не було на чому жити і люди старалися всьо. А в нас, в нашім селі не було, бо тому що були такі люди, що ше в Німеччині були. Приїжджали, як говориться, знали „світу дорогу”, що знали, що ся роби на Донбасі, що наші люди гинуть, наші люди можуть вбити москалі на Донбасі, як поїде, можуть то (...) В нас поїхало, не знаю, чи вони завербувалися чи поїхали добровільно. То в нас загинуло шось коло десять чоловік, що поїхали на роботу²⁶.

Власне, згідно спогадів М. Лаврінка, саме наявність нафтопромислу у сусідньому селі Чорна давало можливість молоді працювати, а одруженим – годувати свої сім'ї. Томуто й мешканці с. Лип'я не охоче приставали на пропозиції агітаторів розмінати власні землі із кам'янистим ґрунтами в горах на більш родючі в межах Степової України. Разом з тим зі змісту фрагменту наративу оповідача дізнаємося про окремі трагічні випадки, коли молодь, котра відбувала в перших рядах у напрямку Східної й Південної України, уже звідти й не поверталася. При цьому, треба зазначити, що подібні смертельні випадки у процесі повоєнної відбудови Південно-Східної України були болючою сторінкою історії не лише, власне, досліджуваної групи переселенців, але й торкалися інших етнічних спільнот, що тут працювали в той період.

2. Радянський кіч у практиці: делегації із переселення

Іншим „відомим” радянським методом впливу на суспільну свідомість у планах із переселення було формування з місцевих жителів спеціальних делегацій, що навесні 1951 р. скеровувалися до місць майбутнього проживання. Як свідчать джерела, дуже часто на практиці таким групам приїжджих показували будинки, підключені до електромережі, вгодованих корів на зелених пасовищах, безкраї поля та інші „принади” життя

---

²⁶ Записано від Михайла Лаврінка, 1932 р. н.

у степах. Однак, траплялося, що коли хтось все ж зважувався перебратися у пропонувані реалії, то, насправді, на місці заставав голод, бруд і терор, подібно до того, як було в часи німецької окупації²⁷.

Відомо, що у травні 1951 р., до початку переселення, на Одещині побувала подібна делегація колгоспників трьох сіл і представників району. До складу делегації увійшли особи, які розумілися на сільському господарстві, могли оцінити побачене і доповісти односельцям. Справді, побачили вони в колгоспі у с. Маринове безкраї лани пшениці, бавовника, кукурудзи, вражаючи площі під баштаними культурами, городами і кормовими травами. Агітатори провели із ними ще й відповідну роботу. Повернувшись, делегати захоплено розповідали про побачене. Водночас, треба сказати, що 1951 р. на Півдні України став рекордно урожайним²⁸, що й допомогло створити ідеальний образ життєвого простору.

Катерина Матішак із с. Бистрий Стрілківського району, відповідно до записів Н. Кляшторної, в ході інтерв'ю окреслила певну схему, за якою працювали радянські агітатори:

Спочатку приїхали агітатори зі Стрілок [Львівщина. – О.К.], з району. Казали людям, що треба їхати на Схід, що там краще життя. А люди їхати не хотіли. Тоді направили двох чоловіків з нашого села – Михайла Оленича і Семчишака. *Привезли вони з собою білий хліб і казали, що там добре жити, що там земля родить, врожай.* А через кілька місяців забирали по одному молодому з кожної сім'ї, щоб хати будували, як ми приїдемо²⁹.

Власне, молодь, з якою часто прощалися усім селом, в числі перших відбувала на малоосвоєні землі на Півдні та Сході України³⁰. Там вони мали звести житло для майбутніх хвиль переселенців, що прибудуть туди згодом. Висилка відбувалася відкрито і радянська влада не приховувала своїх намірів пізніше переселити усіх мешканців того чи іншого населеного пункту. Тим часом у селах продовжували працювати агітатори. У спробах „підкорити” людей вони старалися у якнайкращому світлі представити свій край, створити образ ілюзорної заможності та благополучності. Анна Гошилик, яка серед молодих людей потрапила

²⁷ P. SMOLEŃSKI, *Syrop z piotłuni...*, s. 45.

²⁸ І. Ніточко, *Остання депортація...*, с. 75.

²⁹ Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 40.

³⁰ R. KAWACZIJ, *Wygnani na stepy. Przesiedleni...*, s. 278.

до першої хвилі переселенців, пригадувала, як поява агітаторів у її рідному с. Чорна Нижньоустріцького району супроводжувалася безкоштовним роздаванням мила та обіцянками достатку. Мешканців цього населеного пункту, як уже йшлося вище, „зігнали” до місцевого клубу, де розповідали про родючі й багаті на чорноземі землі на Сході України. Загалом, жителі с. Чорна неохоче приставали на пропозиції радянських делегатів, хоча були й такі, що куплялися на їх обіцянки³¹. Водночас комуністичні власті неодноразово відкрито заявляли, що на південь та схід поїдуть усі без винятку. Людей попереджали: „Не втікайте в ліс, ми все одно всіх спіймаємо і виселимо”³².

Як дуже нелегку пригадували свою працю на Сході України ті оповідачі, що першими навесні 1951 р. у складі молоді прибули освоювати чужі для них землі. Вже згадувана вище А. Гошилик із с. Чорна так описувала свої перші робочі будні у Степовій Україні:

І от настав день – йдем з чоловіком [його звали Іван. – О.К.] на стройку. Івана послали робити верх. А нас – місити болото: в яму закидали глину, порізану соломую, лили води і туди заганяли биків. З берега їх поганяли і так місили ту глину, і робили такі самані. Зараз тут [у місцевості, де проживала оповідачка до своєї смерті. – м. Долині. – О.К.] блоки строять, а там такі ящики били і ми туди набивали глини. І так виходили самані, з яких вже потім строїли стіни. Чоловік строїв, бо хотів, що коли приїдуть його батьки, аби вони мали де жити. І я так само хотіла поселити своїх батьків³³.

Відтак, прибулі у степові регіони України молоді люди дуже швидко усвідомлювали усі реалії повоєнної відбудови в умовах комунізму на тамтешніх землях. Дещо із радянського побуту й господарювання вони приймали, однак в цілому розуміли, що домашнього простору їм не замінить ніщо. І про це у листах намагалися сказати своїм найближчим родичам, закликаючи їх не покидати рідної землі³⁴. Проте, навіть листи

³¹ Записано від Дарії Петrenchко, 1942 р. н. Народилася у с. Чорна Ліського повіту Львівського воєводства. Записано О. Коломийчуком 6 VI 2022 р.

³² Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 40.

³³ Записано від Анни Гошилик, 1931 р. н. Народилась у с. Чорна Ліського повіту Львівського воєводства. Записано О. Коломийчуком 7 X 2021 р.

³⁴ Записано від Віктора Козоглодюка, 1958 р. н. Народився у смт Яблунів Косівського району Івано-Франківської області. Записано О. Коломийчуком 26 VI 2022 р.

до рідні, й те радянська цензура суворо контролювала, й вимагала усе подавати у позитивному світлі, без „дрібниць, нісенітниць та вигадок”³⁵.

Траплялися ситуації, що молодь все ж пізніше поверталася додому в рідне село. Однак, в умовах жорсткого контролю збоку радянської влади й в цілях збереження свого життя та життя своєї родини, прибула молодь часто не могла розкрити чистої правди перед своїми односельцями, а деякі з них були вимушені навіть оспівувати та звеличувати „принади” побаченого „радянського раю” на масових зібраннях³⁶. Подібне, зокрема, пригадують вихідці із с. Коростенко Хирівського району Дрогобицької області³⁷.

У с. Стрв'язик Нижньоустріцького району окремих молодих людей настільки жажнали умови перебування на Півдні, що ті, повернувшись, навідріз відмовлялись перебиратись у степи разом із ріднею. Відомо навіть про певні психічні патології у тих, хотіли змусити переселитись³⁸.

3. Примус до агітації як засіб шантажу

Відомо, що на практиці радянська влада нерідко змушувала місцевих мешканців заохочувати чи навіть підбурювати своїх односельців перебиратися на терени Радянської України, охоплені повоєнною відбудовою. Мешканець с. Новоукраїнка Роздільнянського району Одеської області, переселений із с. Телешниця Ошварова Нижньоустріцького району, пригадує цікавий епізод із буднів рідного села:

Ілько Поточний, приміром, чергуючи в сільраді, ввімкнув знічев'я радіоприймача. Його й застукали: „Ага, «Голос Америки» ловиш? За це – Сибір! Уникнеш покарання, хіба що коли агітуватимеш за добровільне переселення”. Мусив агітувати: „Кидаймо, люди добрі, ці прокляті

---

³⁵ Н. Кляшторна, *Переселення із Західної Бойківщини 1951 року: маніпулятивні практики місцевої радянської преси*, [в:] *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмищини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр.* Зб. наук. праць, Львів 2018, с. 269.

³⁶ Записано від Віктора Козоглодюка, 1958 р. н.

³⁷ І. Юристовський, О. Юристовський, *с. Коростенко...*, с. 36.

³⁸ *Переселенські долі. Збірник спогадів*. Вип. 1, упоряд. В. Козоглодюк, Миколаїв 2022, с. 8–9.

гори, переселяймося в степ широкий. Там вдосталь і хліба, й до хліба. Заживемо, мов у раю”. Потім, правда, каявся перед односельцями: „А що було робити? Йти етапом до білих ведмедів?”³⁹

4. Агітація в обмін на певні привілеї

Нерідко цей спосіб агітації застосовувався в колах, наближених до правлячої Комуністичної партії на місцях. Його інструментами ставали місцеві чиновники, депутати, котрих у селі знали, багатьом із них люди довіряли. Приміром, голова сільської ради в Телешниці-Ошваровій Володимир Винар активно закликав односельців підтримати переселення. Його агітація попервах приносила плоди, адже уповноважений НКВС Шварц схвально відгукувався про місцевих: „Свідомий у вас народ, лінію партії підтримує”. Додаймо, що за вдалу агітацію посеред власних односельців згаданий голова сільської ради та його прибічники згодом перебралися не до голодних регіонів Півдня й Сходу Української РСР, а поближче до своєї „малої батьківщини” на Заході України⁴⁰.

5. Фабрикація документів як інструмент виселення

Треба згадати, що окрім усього іншого радянська влада всіляко намагалася впливати на рішення сімей про виїзд із краю через їхніх дітей. Згідно розповіді інформаторки із с. Бандрів Нижньоустріцького району, радянські прислужники у місцевій школі навчали дітей, як правильно писати заяви про добровільний виїзд із села. Описля залишалося поставити лише підписи, що вся сім’я згодна на виїзд⁴¹.

Свідчення очевидців та дослідження науковців підтверджують: не дивлячись на те, що думки місцевого населення стосовно виселення ніхто не запитував, спорадично траплялися випадки твердої непокори й бойкоту цього злочинного акту. Існують свідчення, як уповноважені особи з переселення підпалювали матраци з людьми похилого віку, які

³⁹ Г. Воротнюк, *Примусово переселені вимагають пільг...*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ Н. Кляшторна, *Акція – 51...*, с. 40.

відмовлялися залишати свої домівки. Кільканадцять осіб, переважно молоді люди, намагалися утекти під час руху потягу⁴². Подібний опір чинили також у с. Чорна Нижньоустріцького району, де поодинокі жителі заявляли, що будуть відстоювати своє право ходити по рідній землі ціною власного життя⁴³.

Цікаво, що навіть при умові цілковитої „згоди” на виїзд, бувало, що люди умудрялися залишитися у своєму краї. Однак подібні прецеденти траплялися передусім на теренах Лемківщини, де окремим сім'ям вдавалося перехитрити партійних чиновників. Відомо, що в деяких селах регіону ходили агітатори і переконували: „хліба вам не забракне, молока, та що там молока! Сметану будете пити, за гектар [полишеної землі. – О.К.] дадуть десять, і то не такої кам'янистої землі, але чорної, масної, правдивої української землі”. Частина місцевих мешканців підписувала згоду на виїзд, фірмани везла їх з речами на станцію. Вдень їхали до потягу, а вночі забирали усе своє майно і переховувалися в лісі⁴⁴.

Усі ілюзії, навіяні радянською владою, швидко розтанули по приїзді переселенців Західної Бойківщини до оспіваного „радянського раю”. Уже ті, хто потрапив під примусове виселення 1951 р., згадував смутні картини побаченого:

Коли приїхали в село Мічуріне [Донеччина – О.К.], – згадує Марія Тулейбич з с. Чорна Нижньоустріцького району, – ми зрозуміли, чому «вождь» придумав обмін територій. Це, щоб підняти степові землі. Всюди пусто, ні деревини, правда, земля – чорнозем. В селі хат – всього шість, і то від німецьких поселенців. Дали нам команду будувати хати, але які – землянки або з саману. Цеглу робили з глини і соломи⁴⁵.

---

⁴² Н. Кляшторна, 1951: за лаштунками територіального обміну, „Локальна історія”, 15 II 2021, <https://localhistory.org.ua/texts/statti/1951-za-lashtunkami-teritorialnogo-obminu/> (доступ: 18 IX 2022).

⁴³ Д. ПЕТРЕЧКО, „Особливістю останньої хвилі депортації 1951 року було наступне”, <https://bojky.wordpress.com/2011/07/15/особливістю-останньої-хвилі-депорта/#more-2059> (доступ: 18 IX 2022).

⁴⁴ Р. SMOLEŃSKI, *Syrop z piołunu...*, s. 45.

⁴⁵ Д. ПЕТРЕЧКО, *Втрачені українські села...*, с. 365.

Подібні важкі умови побуту на новоосвоєних землях Миколаївщини (сучасне смт Врадіївка) пригадає К. Матішак із с. Бистрий Стрілківського району:

Та й згрузили нас до тих газдів, до господарів, що там жили, бо то до села, де тоти жителі були, а нам відбудовували так як у степу, ну але близько того села, вже такі рядом (...) Та й ми тамка й жили до зими. То зігнали тих видно з других колгоспів, ті мастили, щоб помастили нам тоту хату. То одна кімната і кухня, і всьо. Та ми ше там сусідку прийняли на квартиру, бо вона була без чоловіка, з двома дітьми. Та й ми перезимували разом, пока їй кінчили вже хату⁴⁶.

Отже, в цілому радянський режим проводив значну агітаційно-пропагандистську роботу, щоби сформувати позитивний образ „соціалістичного раю” на теренах Півдня та Сходу УРСР в уявленнях майбутніх поселенців із Західної Бойківщини. Подібна робота велася у різних формах, однак, по суті, мала одну й ту ж схему та певний продуманий план, до виконання якого радянські активісти нерідко підходили з певною недбалістю й безвідповідальністю. Зрештою, не варто забувати, що як і весь тоталітарний режим, советський план освоєння Степової України засновувався на принципах примусу та насильства, про що відкрито заявлялося фактично впродовж усього періоду агітаційної кампанії. Населення Західної Бойківщини інформували, повідомляли, переконували у доцільності переселення, однак вибору не залишили.

---

⁴⁶ Записано від Катерини Матішак, 1930 р. н. Народилася у с. Бистрий Турківського повіту Львівського воєводства. Записано О. Коломийчуком 8 VIII 2022 р.

BIBLIOGRAFIA • BIBLIOGRAPHY • БІБЛІОГРАФІЯ**Materiały z badań terenowych • Field research materials****• Матеріали польових досліджень**

- Свідчення Гошилик Анни, 1931 р. н. Народилась у с. Чорна Ліського повіту Львівського воєводства. Записано О. Коломийчуком 7 X 2021 р. у м. Долині Калуського району Івано-Франківської області.
- Свідчення Козоглодюка Віктора, 1958 р. н. Народився у смт Яблунів Косівського району Івано-Франківської області. Записано 26 VI 2022 р. О. Коломийчуком у смт Лисець Івано-Франківського району Івано-Франківської області.
- Свідчення Лаврінка Михайла, 1932 р. н. Народився у с. Лип'я Турківського повіту Львівського воєводства. Записано 26 V 2022 р. О. Коломийчуком у м. Долина Калуського району Івано-Франківської області.
- Свідчення Матішак Катерини, 1930 р. н. Народилась у с. Бистрий Турківського повіту Львівського воєводства. Записано 8 VIII 2022 р. О. Коломийчуком у м. Долина Калуського району Івано-Франківської області.
- Свідчення Петречко Дарії, 1942 р. н. Народилась у с. Чорна Ліського повіту Львівського воєводства. Записано 6 VI 2022 р. О. Коломийчуком у смт Лисець Івано-Франківського району Івано-Франківської області.
- Свідчення Танчак Марії, 1942 р. н. Народилась у с. Лип'я Стрілківського району Дрогобицької області. Записано 26 V 2022 р. О. Коломийчуком у м. Долина Калуського району Івано-Франківської області.

Źródła drukowane • Printed primary sources • Оpubліковані джерела

- Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади: у 3 т.,* упоряд. Ю. Сливка, М. Литвин, О. Луцький, НАН України, Львів 2002, т. 3.

Opracowania • Secondary sources • Опрацювання

- ДУБЕЙ (ПРЕДКО) І., *Туга і біль за рідним краєм, „Наш край Любачівщина”* 2019, вип. 13, с. 70–79.
- Кляшторна Н., *Акція – 51. Останні свідки*, передм. О. Юристовського; післям. Д. Петречко, Вінниця 2006.

- Кляшторна Н., *Переселення із Західної Бойківщини 1951 року: маніпулятивні практики місцевої радянської преси*, [в:] *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмищини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр.* Зб. наук. праць, Львів 2018, с. 266–271.
- Ніточко І., *Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року: науково-довідкове видання*, Одеса 2011.
- ПЕТРЕЧКО Д., *Втрачені українські села*. Чорна, Брошнів-Осада 2010.
- ПЕТРОВА Н., СИДОРЕНКО Т., *Деякі аспекти адаптації депортованих бойків у степах Роздільнянщини*, „Записки історичного факультету” 2020, вип. 31, с. 40–61.
- ПРОНЬ Т., *Предтеча історичної драми Західної Бойківщини*, [в:] *Остання злочинна акція: Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 60-річчя депортації українців із Західної Бойківщини у 1951 р.*, Львів 2011, с. 5–15.
- ЮРИСТОВСЬКИЙ І., ЮРИСТОВСЬКИЙ О., с. Коростенко, [в:] *Депортації. Західні землі України кінця 30х – початку 50х рр.: документи, матеріали, спогади: у 3 т.*, упоряд. Ю. Сливка, М. Литвин, О. Луцький, Львів 2002, т. 3, с. 34–37.
- ЮРИСТОВСЬКИЙ О., *З історії депортації населення Українських Бескидів*, [в:] *Акція – 51. Останні свідки*, ред. Н. Кляшторна, Вінниця 2006, с. 14–22.
- IWANIEK M., *Sowiecko-polska wymiana terytorialna z 1951 roku i jej społeczne koszty. Przymusowe przesiedlenie Bojków z okolic Ustrzyk Dolnych*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. S. DUDRA, B. HALCZAK, R. DROZD, I. BETKO, M. ŚMIGEL, Słupsk–Zielona Góra 2012, t. 4, cz. 1, s. 135–148.
- КАВАСЦИЙ R., *Wygności na stepy. Przesiedlenia ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944–1946*, Warszawa 2012.
- SMOLEŃSKI P., *Syrop z piołunu. Wygnani w akcji „Wisła”*, Wołowiec 2017.

Rozprawy doktorskie • PhD theses • Кандидатські дисертації

- ПРОНЬ Т., *Міграційні та етнічні процеси на Півдні України за доби радянської державності (на матеріалах Миколаївської та Херсонської областей)*, дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – всесвітня історія, Миколаїв 2005.
- Переселенські долі. Збірник спогадів*, Вип. 1, упоряд. В. КОЗОГЛОДЮК, Миколаїв 2022.

Netografia • Internet sources • Нетографія

- ВОРОТНЮК Г., *Примусово переселені вимагають пільг та соціальних гарантій*, „Голос України”, 25 VI 2003, <http://www.golos.com.ua/article/243334> (доступ: 15 IX 2022).

- КЛЯШТОРНА Н., *1951: за лаштунками територіального обміну*, „Локальна історія” 15 II 2021, <https://localhistory.org.ua/texts/statti/1951-za-lashtunkami-teritorialno-go-obminu/> (доступ: 18 IX 2022).
- ПЕТРЕЧКО Д., „Особливістю останньої хвилі депортації 1951 року було наступне”, <https://bojky.wordpress.com/2011/07/15/особливістю-останньої-хвилі-депорта/#more-2059> (доступ: 18 IX 2022).
- ПРОНЬ Т., *Радянськочопольський обмін ділянками територій 1951 р. у переказах бойків степу України*, с. 264–273, <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71094/21-Pron.pdf?sequence=1> (доступ: 11 VI 2023).

Oleksandr Kolomyychuk

**„RZEKI PŁYNĄ MLEKIEM, A KIEŁBASA ROŚNIE NA DRZEWACH”,
CZYLI JAK UKRAIŃCY BOJKOWSZCZYZNY ZACHODNIEJ
BYLI ZACHĘCANI DO PRZENIESIENIA SIĘ NA STEPOWE
REJONY ZSRR W 1951 R.**

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest działalności agitacyjno-propagandowej władz radzieckich na terenach Bojkowszczyzny Zachodniej w roku 1951, mającej na celu skłonienie ludności tego obszaru do migracji na południe i wschód Radzieckiej Ukrainy. Jednocześnie popularyzacja ideologii radzieckiej wśród mieszkańców regionu powinna przygotować ludzi do przyszłego życia w kołchozach na południu i wschodzie Ukrainy. Wysiedlenie wynikało z umowy o zmianie granic państwowych podpisanej 15 lutego 1951 r. pomiędzy Rzeczypospolitą Polską a Związkiem Radzieckim. Właściwie, wtedy ponad 32 000 Ukraińców zostało przymusowo przeniesionych na południowe i wschodnie obszary Ukrainy. Jednak przed tym, w okresie zimy – wiosny 1951 r., agitatorzy radzieccy przez cały czas mówili o „radzieckim raju”, gdzie rozdają pola, mleko, na płotach wiszą kiełbasy, słonina, chleb smaruje się codzienne masłem, ludzie jedzą mięso nie tylko od święta. Akcję propagandową prowadzono, gromadząc ludność w klubach i czytelnich, gdzie odbywały się wykłady i pokazywano filmy na temat dobrodziejstw życia pod władzą radziecką. Następnie agitatorzy wybierali wśród mieszkańców delegacje na wyjazd do miejsc przyszłego przesiedlenia, aby zobaczyli ten „bolszewicki raj”, a następnie zdali relację z podróży, a ludzie zdecydowali, jak się zachować. Delegacji pokazywano domy podłączone do elektryczności, tłuste krowy na zielonych pastwiskach, pola po horyzont i obfitość jedzenia. Młodzież, która jako pierwsza pojechała do nowych miejsc zamieszkania, otrzymała zadanie wybudować mieszkanie dla przyszłych fal przesiedleńców. Wielu młodych ludzi widziało na własne oczy wszystkie realia powojennej odbudowy w warunkach komunizmu na tamtejszych ziemiach i o tym na różny sposób uprzedzali swoje rodziny, wzywając je do pozostania na rodzimej ziemi. Na ogół mieszkańcy Bojkowszczyzny Zachodniej nie ufali agitatorom i nie byli skłonni do zmiany miejsca zamieszkania. Skłoniło to władze radzieckie do użycia siły.

Słowa kluczowe: Ukraina, Bojkowszczyzna, przesiedlenie, agitacja, agitatorzy, Związek Radziecki

Oleksandr Kolomyychuk

**THE „RIVERS FLOW WITH MILK AND SAUSAGE GROWS ON TREES”
OR HOW UKRAINIANS FROM WESTERN BOYKIVSHCHYNA
WERE AGITATED TO MOVE TO STEPPE REGIONS
OF THE USSR IN 1951**

Summary. The article is devoted to the activities of Soviet authorities in Western Boykivshchyna in 1951 that aimed to encourage people to move to the south and east of Soviet Ukraine. At the same time the dissemination of communist ideology among the inhabitants of Western Boykivshchyna should have to prepared people for future life in the southern and eastern regions of Ukraine. Deportation was the result of the Polish-Soviet border adjustment treaty (territorial exchange) since 15 February 1951. It has led to consequences: more than 32 000 Ukrainians without their consent were resettled to the south and east of USSR. Before winter – spring of 1951 Soviet agitators constantly were telling about „Soviet paradise”, where fields and milk are distributed, the sausages and lard hang on the fences, bread is greased with butter every day, and people eat meat not only on holidays. For this fables people were gathered in local clubs and reading rooms, where they were given lectures and showed films about the abundance under the Soviet power. Then they were choosing delegations among local people to visit the village in the places of future resettlement. The delegations were being showed houses connected to electricity, fat cows on green pastures, endless fields and the abundance of food. Young people, who first went to new places of residence, were given the task of building a housing for future waves of displaced persons. A large part of the arrived young people saw for their own eyes all the realities of post-war reconstruction under the conditions of communism in the lands there, and they were cautioning about it their families in different ways, were asking them not to leave their home land. In general, the inhabitants of Western Boykivshchyna region did not believe the agitators and didn't want to leave their native land. This fact just more convinced the Soviet authorities in inevitability of the force resettlement.

Keywords: Ukraine, Boykivshchyna, resettlement, agitation, agitators, Soviet Union

